

Pomalost v ekonomice- možná odpověď na rizika výkonové společnosti

Josef Straka

Anotace:

Autor ve svém příspěvku hledá způsoby a možnosti pomalosti a zpomalení v současné ekonomice ve vztahu k nacházení rovnováhy mezi ekonomickým rozvojem a kvalitou života. Neustálé zrychlování výkonu a produkce klade otázku po limitech a hrozbách v otázkách kvality života ve všech jejích dimenzích a krásách. Rovněž tak nabízí relevantní psychologické problémy ve vztahu k ekonomice, potažmo společnosti neustálého přizpůsobování se dosahování co nejvyššího nebo nejlepšího výkonu a úspěchu a v této souvislosti poukazuje na chybění našeho nestrukturovaného času, času, který můžeme věnovat svému žití, radosti z neopakovatelnosti života.

Na druhé straně se autor zamýšlí nad vztahem pomalosti a nacházení času pro zásadní inovace, znalosti, myšlenky a vize (například přemýšlením o trvale udržitelných technologiích a provázaných systémech těchto technologií, pro hledání příznivých přístupů k životnímu prostředí a příznivých pro nápravu ekologických škod v součinnosti se změnou našeho chápání životního prostředí). Současně i nabízí možnosti hledání tzv. šetřivé, přemýšlivé ekonomiky, která se kromě jiného snaží účinně řešit sociální a ekologická rizika vyvolané touhou po co nejvyšším výkonu a růstu a snaží se aplikovat myšlenky dobrovolné skromnosti a snížení materiálové náročnosti v současné ekonomice.

Klíčová slova: pomalost, výkonová společnost, radost ze života, snížení materiálové náročnosti, „šetřivá“ ekonomika

Pomalost života

To, co se mnohdy z našeho života vytrácí je život sám, jeho tajemství, jeho občasná a nutná nepředpověditelnost, jeho každodennost. Pokládání si otázek, na které ne vždy musíme chtít znát odpověď. Jeho pomalý pohyb vpřed, jeho posuny, radost z neočekávanosti a nahodilosti. Radost z ohromného dobrodružství, které nám nabízí každý den našeho života, jediného, který máme. Každá úvaha o kvalitě života by pravděpodobně měla začít úctou k životu, úctou k jedinečnosti života. A každá úcta, každé projevení úcty chce jistě rituály, ale chce také pomalost. Pomalost, která je sama estetickou kvalitou, ontologickým rozměrem našeho života, ne jen (pouhým) protipólem rychlosti a hektičnosti, ale hodnotou, která může být sama o sobě. Pomalost, která dodává vážnosti stavů a věcí, dodává jim to, co mnohdy v oné (dnešní) rychlosti nepostřehneme.

Pokusit se objevit smysl pomalosti v dnešním světě nebo ho znovunalezt. V pomalé a hlubší reflexi světa okolo nás může mnohé napadnout či oslovit a tento nápad pak můžeme přetvořit v inovaci, v nový pohled na skutečnost, což už nezní tolik vzdáleně (díky k posunu k inovační společnosti) jako výše uváděný důraz na její estetické kvality.

Nejde mi tedy o prostou adoraci pomalosti jako snad lenosti nebo nedostatek aktivit, ale jako o nacházení protiváhy k současné vystupňované rychlosti- hekticitě, frenetičnosti, ve světě, který chce stihnout najednou vše a po čase zjišťuje, že mu cosi důležitého chybí.

Daniel Kahneman ve svém přednášce na společné konferenci IAREPu a SABE 5.července na pařížské Sorbonně poukázal na opomíjený moment a to na recentní ohlížení se zpět, ve světě, kdy jsme neustále poměřováni s budoucím, s naší orientací na to příští, se zapomínáme

mnohdy ohlédnout a vrátit se v čase, k blízké minulosti. Připomenout si důležité a pro nás podstatné momenty našeho žití. Pro koncept kvality života nebo jinak i well-beingu je tento časový rozměr podstatný. Nabízí nám kontinuitu, nabízí nám reflexi uplynulého a svých aktivit v minulém čase. Musíme nutně zpomalit, abychom měli čas se ohlédnout, zavzpomínat a snad si zastesknot po něčem co bylo a co by bylo dobré si připomínat. Toto ohlížení nám pak umožňuje i lépe se zamýšlet nad svými dalšími kroky, s vědomím toho, co je za námi a co se můžeme opřít. Toto opření je jedním z pilířů naší dobré psychické pohody v čase nejistot, dovolí nám definovat své místo v tomto světě, říci toto jsem, toto jsem učinil, toto jsem zažil a touto cestou směřuji (volně dle ústního sdělení Daniela Kahnemana, 5.7.2006).

Pomalost tedy vybízí ke kontinuální reflexi, o reflektujícím pohybu vpřed, pokus o nalezení účelnosti našich aktivit v souladu s naším žitím. Přejmenovat poměr práce- volný čas na život jako takový a jeho jedinečnost a smysluplnost aktivit pro jiné, pro společnost. Pomalost se tak snoubí s životní radostí vychutnávat doušky života „jež nám byl dán“, který je nám dáno žít a ony každodenní radosti Bytí přetavit do pracovního a organizačního úsilí v kontextu dnešního světa. Najít tak i paralelu k prosté výkonnosti, kdy je důležitý výkon a jeho (z)měření, ale o naplnění něčeho hlubšího v nás, tedy smyslu.

Rovněž hlubší a **podstatnější inovace** nemohou přijít bez hlubších a zásadnějších reflexí. Covey tomu v trochu podobném kontextu říká „ostření pily“ (Covey in Gibson ed., 1998, str.55), tedy najít si čas, abychom mohli v klidu nabrousit pilu a rozmysleli si, co a hlavně jak dál než neustále „řezat“ nakonec už úplně tupou pilou a také měli čas se neustále zlepšovat a inovovat a tedy neustrnout v čase. Kromě jiného se vyhnout i rutině a stereotypii vyplývající z nedostatku času díky zvyšujícího se tlaku na rychlost a s ní spojený **výkon v co nejkratším čase**.

Ztišení a zpomalení a především nejvíce prožívání pomalosti života se dotýká výše zmiňované kvality života, rozměru, který je sice v pozornosti vědců, ale stále jako by nám unikal. Pokud budeme chápat kvalitu života jako doprovod našeho pracovního života, jako relaxační stránku našeho Bytí po nutném a nezbytném výkonu pak neodhalíme právě ono tajemství jedinečnosti, který nám život nabízí.

Kvalita života jako širší kontext, daleko přesahující náš život v organizaci a v „organizovaném světě“. V jakémisi „kafkovském“ světě úžasné dokonalosti a expertů rozpočítávajících náš Čas, experty na time management a logistiku, že už nebude čas se například zasnít a popřemýšlet o kontinuitě a smyslu našeho Bytí. Může se však stát, že můžeme narazit na strop našich schopností, čáru, kterou už nedokážeme překročit, ale zpět k pomalejšímu vnímání času a žití v souladu s našimi prožitky se už však také nedokážeme vrátit. Jakési rozkročení mezi „dál už nelze, nemohu“ a „zpět už neumím, nedokáži to“ se nachází dnešní jisté existenciální vakuem uspěchané, na „rychlost v dobrém čase“ zaměřené doby.

Konzumace odpočinku

Přesto však stále silněji pociťujeme potřebu o „ztišení, zklidnění našich životů“ alespoň přemýšlet, reflektovat, z čehož však může ale i profitovat „průmysl volného času a rekreace“, všelijaké masáže a uvolňování stresu, frustrací, naplněných i nenaplněných ambicí. Programy, které nám navodí aspoň na chvíli jiný životní styl, ale opravdu jen na chvíli. Všechny nové a nové terapie a cvičky, které se však jen velmi vzdáleně podobají těm skutečným a certifikovaným psychoterapiím, ale které nadsazují komerční efekt nad skutečnou pomoc. Někdy jde o to pouze lidi odreagovat (a je skoro jedno jakými prostředky a metodami), aby přišli na jiné

myšlenky. Odpočinuli si, aby pak byli schopni podat ještě lepší výkon, když načerpali nové síly, elán a občas i invenci. Za takovýto „odpočinek“ však vynakládají stále více peněžních prostředků. Čím více pracují a podávají stále větší a větší výkon, o to více chtějí „konzumovat odpočinek“, zažít pohodu, kterou jim mnohdy připravili marketéři volného času a rekreace. Je to uzavřený koloběh.

Budeme-li chápat kvalitu života jako doprovod našeho pracovního života, jako relaxační stránku našeho Bytí po nutném a nezbytném výkonu pak neodhalíme právě ono tajemství jedinečnosti, který nám život nabízí. Kvalita života jako širší kontext, daleko přesahující náš život v organizaci a v „organizovaném světě“. Kvalita života, která se dotýká realizace svobody, „realizace úplného a hlubokého Já“ (viz Arne Naess in Závod s časem, 1996, str.185), naší svobody, která se realizací Já nedotýká našeho sobectví, ale altruismu.

Myslet na druhé jakožto na Druhé, je dalším a velmi důležitým aspektem kvality života. Druhý, který nastavuje svou tvář a tato jeho tvář nás „vyzývá“ k projevení lidskosti. Zapomínání na Druhého může být jistým projevem naší rychlosti, o čemž píše též Milan Kundera ve svém eseji-románu Pomalost vydaného v roce 1995. Doslova říká:

„Existuje jakési tajné spojení mezi pamětí a pomalostí, mezi rychlostí a zapomněním. Pomysleme na zcela banální situaci: muž kráčí po ulici. Najednou si chce na něco vzpomenout a v tom momentě zpomaluje chůzi. Naopak, zrychluje ten, kdo se pokouší zapomenout prožitou nepříjemnost. V existenciální matematice získává taková zkušenost formu dvou jednotlivých rovnic: stupeň zpomalení přímo úměrně odpovídá intenzitě vzpomínání. Zrychlování je přímo úměrné intenzitě zapomínání.“ (Kundera, 2004, str.11). Na jiném místě své knihy na tuto úvahu navazuje dalším zamyšlením: „Naše epocha se upsala d'áblu rychlosti, a proto tak rychle zapomíná sama sebe..... naše epocha je posedlá touhou po zapomnění, a aby tohoto zapomnění dosáhla zrychluje svůj běh, protože nám chce dát na vědomí, že si nepřeje, aby si na ni někdo vzpomenu.“ (Kundera, 2004, str.42).

A jako by se též mnohdy vytratila i touha se učit radostem života, jako by jsme se z touhy po rychlém dosažitelném výkonu odnaučili chápat podstatu pomalosti a pomalu je tomuto tempu přizpůsobována i výchova- výchova k efektivním znalostem a dovednostem, které je potřeba v co nejvyšší míře aplikovat do každodenní, rozuměj někdy rutinní, praxe. Chybí čas na reflexi, na zamýšlení se na podstatou jevů a skutečností, hlubší (pro)zkoumávání reality, ale také na čas i na odstup od ní a tím i koneckonců neučení se kritickému, inova-tivnímu myšlení. Jako by ona naučená rychlost a nutná aplikovatelnost poznatků zároveň v něčem zpomalovala a naopak učením se pomalosti a rozvážnosti pak můžeme dosáhnout kontinuálních a longitudinálních posunů bez zbytečných excesů, odboček a slepých cest a tím i pozdějším napravování škod způsobené rychlým (mnohdy překotným) přemýšlením a rozhodováním.

Svět pomalosti je ale i světem zdánlivého „nic-nedění“, kdy necháváme své myšlenky plout a jen tak se touláme, v přeneseném slova významu, i fakticky a přitom právě a možná i o to více, zažíváme nečekané, náhodné a nepředvídatelné. Tedy fenomény, které se rychle vytrácejí ve světě výkonu v nejlepším, nejrychlejším čase, kdy je vše vypočítáno, jak časem, tak provedeným výkonem v penězích a jako by na ono nic nedění nebyl čas, stále někam spěchat a o něco usilovat a pak možná ani nevíme proč a k čemu směřujeme, ale protože spěchají i jiní, nemůžu si dovolit „otálet“ a neběžet s nimi. Na ty, co tak nečiní, se díváme s podezřením, jejich nezávislost na světě výkonu je něčím podezřelá, je divné, že nechtějí nic dosáhnout (ve významu anglického slova to achieve).

Přesto však tak tím, tito nezávislí na světě výkonu a rychlosti, viditelně netrpí, ale radují se z maličkostí. Luxusem se pak pro výkonově zatížené stává klid, ticho, nechat si čas volně plynout, zastavit se a popřemýšlet- tedy to, co bychom za žádných jiných okolností luxusem v dnešním světě nenazvali, ale je to přesto to, co nám leckdy chybí.

Tlaky na výkon a prostá radost ze života

Neustálý pohyb vpřed a snaha o „dobrý výkon“ je však stále povzbuzován i různými časopisy zaměřený na současný životní styl a ze života společnosti, tedy i virtuálně. Neustálou nápodobou těch úspěšných i těch „vzdáleně úspěšných“, s kterými se tak trochu na dálku identifikujeme, ale s kterými se nikdy nepotkáme, ani je nezahlédneme, tak vytvářejí tlak na ekonomiku neustálé rozpínavosti ve svých důsledcích nejen na prostředí, ve kterém žijeme, ale i pro náš život.

Současná ekonomika vytváří tlak, stresující tlak a naše podvolení vede i ke zdravotním komplikacím, ale i k prostým opomíjením obyčejností života a radostí z nich, které si pak musíme kupovat „nabrát pohodu a klid pro další výkon“ a pokud se tak nezdaří, jsme odesláni ke specialistům, kteří nám naordinují klid a radování se z prostých okamžiků života, tedy to, co bychom měli přímo bez snahy být co nejvýkonnější. Nejde o výkon jako takový, člověk bez podávání výkonu je pasivní, ale oproštění se od tlaku na výkon za každou cenu a že jinak než být výkonný v dnešním svět ani není možné „přežít“.

Volání po zpomalení není adorací pasivity, ale návratem k radování z krásy jediného života, který právě žijeme a zvažování, co je v životě nezbytné a kdy je nutné podat výkon a kdy nikoliv a kdy je naopak možné zpomalit a vážít si života, takový jaký je.

Šetřivá ekonomika

Ekonomika však ve slově ekonomický, má význam též jako šetřivý a právě k šetřivosti a respektu k omezenosti zdrojů se obracejí, kromě jiného, i k odlišným pojetí výkonu a výkonnosti a to především jejich nacházením smyslu konání a aktivit a najetí vztahu mezi aktivitou a radostí ze života na pozadí trvalé udržitelnosti odkazují způsoby života, které se jeví jako „pomalé“ nebo „zpomalující“. Toto zdánlivé zpomalení, dané neustálým přemýšlením a znovu-tázáním se, odkazuje k hledání a především přijetí větší globální zodpovědnosti, jak je tomu například s organizacemi, které označujeme jako HRO- tedy high responsibility organisations.

Píší o nich například Lee Clarke a James Short v článku Social Organization and Risk: Some Current Controversies uveřejněném v roce 1993: „Tyto zodpovědné organizace fungují na bázi „avoid crippling operational failures“- schopnost vyhnout se chybě a selhání jako jedna ze základních schopností těchto organizací. Trénink a monitoring neustále povzbuzuje kulturu organizace co se týče její zodpovědnosti a vede k přijetí globální zodpovědnosti jako základní podstaty kultury organizace. Na podobných principech pracují i tzv. managing risky systems , tedy řízení systémových rizik“ (Annual Review of Sociology, 1993, str.389)ad.

Také všemožné touhy po zjednodušení našeho života, po různých „simplicity“ je přijímání lokální a globální zodpovědnosti za vše, co děláme, za každý náš krok. Proto zaznamenáváme volání po zpomalení z nutnosti, a to ze stále naléhavější nutnosti, se zamýšlet nad povahou světa a nad riziky, které svou činností můžeme vytvářet nebo kontinuálně vytváříme.

V onom zdánlivém nic-neděni, v oněch „potulkách“ se můžeme zamýšlet a na chvíli se i zastavit, abychom vzápětí zacílili své aktivity jinam a mohli pak třeba nahradit slova jako

„dosáhnout vysokého výkonu“ slovy aktivní účast a aktivní zájem, ale také neustálé reflektování a přemýšlení o cestě, na které se právě nacházíme a po které jdeme.

Text na závěr:

S příchodem večera se vrývá ostře jako ve snu ten roh nové čtvrti, podivný parčík. Kdesi tím směrem pokřik dětí a slunce už není na dně našich pohledů. Odvíjíme přesto svou procházku podél městských tříd, lehkým krokem.

Úryvek z textu Procházka Marcela Lecomta (1900-1966), uveřejněném v knize Mramor se jí studený- básníci belgického surrealismu, Torst Praha 1996, strana 86 v překladu Petra Krále

Title:

The slowness in the economy-the possible response to the risks of the achieving society

Abstract:

Author try to find the arts and possibilities of slowness in todays economy for enhancement to return to existencial needs of a Man and his/her need for good quality of life, for the enjoy of the Beauty of unrepeatness Life and try find the application the arts of slowness to thinking over innovations for sustainability and appropriate technologies and also for the sustainable economy.

The continuously rapidization of speed (and instant time of Being) in contemporary world put the question for its limitations and threats for the quality of life of Man and for the quality of environment. Also put the relevant psychological problems in relation to the economy of (so-called) necessary adaptation to achieving of the good (high or the best) performance and success. It means the press for a time and reduce the quality of life and in many case destroy the charm and enchantment of our living and Being on earth for the keeping and conserving of todays character of the need for achievement (nAch) goals, performances and success etc.

Put the question that the permanent rapidity (information, knowledge, research and production) do not bring just only increase the turnovers but in the same time the real losing of profits and profitability. Authors also reflects how such structured values (in this world of continuously rapidization and quickness) offer the build the social net of relations of the individual.

Author but also pointing out the relation between getting slowly and standstill and finding the time for the crucial innovations, knowledge, ideas and visions (f.e. thinking over sustainable innovations, thinking over the appropriate technologies and visions, for application ecological, considerate (economical) economy) of tomorrows.

Key words: slowness and rapidness, need for achievement, unstructured time, everyday-life, real losing of profits, net of social relations of the individual, time for sustainable knowledge and visions, voluntary simplicity, considerate (economical) economy

Literatura:

Kahneman, D.: The subjective well-being, úvodní přednáška konference IAREP-SABE, Université Sorbonne, Paříž, 5.7.2006 (ústní sdělení)

Covey S. in Gibson R.(ed.): Nový obraz budoucnosti (Rethinking the future), Management Press Praha 1998

Kundera M.: Pomalost, v překladu Jiřího Kotena pro účely diplomové práce Narativní přístupy v díle Milana Kundery, katedra bohemistiky Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2004. Překlad byl pořízen z německého vydání, Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, Frankfurt am Main, 1998. Originál vyšel roku 1995 pod titulem La lenteur, Éditions Gallimard, Paříž.

Kohák, E. (ed.): Závod s časem, Ministerstvo životního prostředí Praha 1996

Clarke L., Short J.: Social Organization and Risk: Some Current Controversies In: Annual Review of Sociology, New York 1993, str. 375-399